Dr. JUHÁSZ LAJOS - VAS ANDRÁS

A harangláb (Aquilegia vulgaris L.) új hazai élőhelye a Hajdúsági Erdőspusztákon

A Hajdúsági Erdőspusztákon 1986 óta folytatunk zoológiai (ornithológiai) és ezzel kapcsolatos botanikai kutatásokat. Vizsgálatainkat döntően a mintegy 20 000 ha-os területen még fellelhető, eltérő nagyságú, reliktum jellegű keményfa ligeterdőkben végezzük. A kiemelt project területek egyike a Debrecentől keletre 10 km távolságban elterülő 38 ha kiterjedésű nagycserei maradvány keményfa ligeterdő. Ezen a területen 1993. május 18-án a harangláb (Aquilegia vulgaris L.) kisebb csoportokra tagolt populációját fedeztük fel.

A következőkben a harangláb állománynak is élőhelyet adó nagycserei keményfa ligeterdő tágabb környezetét, valamint az erdő főbb növényzeti viszonyait összegezzük. E táj növényföldrajzilag az Alföld (Eupannonicum) flóravidékének Nyírségense flórajárásának része (SOÓ, 1964.). A klimatikus viszonyoknak megfelelően a szukcessziós fejlődés klimaxstádiumaként a Nyírség homoktalajain zonálisan alföldi kocsányos tölgyesek alakulnak ki, melyek mind a mai Erdőspusztán, mind a teljes Nyírségben jelentős területeket borító állománnyal rendelkeztek. A klimazonális erdő összefüggő állományait edafikus és hidrológiai, valamint a felszíni homoki formakincseknek megfelelő szárazabb térszínek (homokpuszták, homokhátak) vagy nedvesebb buckaközi mélyedésekben, ősi folyómedreket kísérve keményfa ligetek (nyírvízlaposok), "lábvizekben" álló facsoportok tagolták (MAROSI és SZILÁRD , 1969., JUHÁSZ, 1988., RAKONCZAI, 1988., JUHÁSZ és

VAS, 1992., PAPP 1993.). E potenciális állapotokra jellemző növényzeti formációkat az emberi beavatkozás, különösen a XIX. sz.-ban felerősödő betelepítések, az erdőirtó "vákáncsosok" (MÓDY, 1981.) és a vízrendezési munkálatok alapvetően megváltoztatták. E tényezők együttes hatásaként csökkent a talajvízszint, eltűntek a felszíni vizek, vagy minimálisra fogyatkoztak. Az erdőségeket az akác nagyarányú térhódítása, az 1960-as évektől a fenyőfélék és más tájidegen fafajok betelepítése jellemezte, végveszélybe sodorva a még meglévő gyöngyvirágos és pusztai tölgyeseket, és különösen az egykori vízállásos területek mentén kialakult keményfa ligeteket.

A nagycserei ligeterdőmaradvány ezen ősi keményfaligetek egykori reliktum foltja. Az Erdőspusztán és a teljes Nyírség területén a hasonló erdők már viszonylag ritkák, jelentősebb állományai néhány eltérő nagyságú foltra korlátozódtak - pl.: Haláp, Guth, Bátorliget - (ARADI, DÉVAI, FINTHA, 1974., PAPP és mts, 1986, RAKONCZAI, 1988.). Ezen erdők részben az egykori ősi folyókat kísérő keményfa ligetek maradványai, valamint a flórafejlődés hűvösebb időszakának élő reliktum képviselői (FINTHA, 1986.) és az Alföldön egykor elterjedtebb gyertyános tölgyesek (Carpinion betuli, SOÓ, 1964.) felé mutatják a kapcsolatot (ARADI, DÉVAI, FINTHA, 1974.).

A nagycserei ligeterdő döntően tölgy-kőris-szil liget (Fraxino pannonicae-Ulmetum; SOÓ, 1964.), kiegészülve mezofil Convallario-Quercetum foltokkal és a periférián telepített Bromo sterili-Robinietum állománnyal. A területen még ma is jó nyomon követhető, kanyargó ősi folyómedrekben és mélyebb vízállásokban erőteljes növésű magyar kőrisek (Fraxinus angustifolia ssp. pannonica) és részben kocsányos tölgyek (Quercus

robur) az uralkodók. A kissé magasabb részeken kiligetesedő, de néhol zárt állományt alkotó tölgyes foltok váltakoznak, amelyekbe egy-egy vadcseresznye (Cerasus avium), és az erdőszéleken vadkörte (Pyrus pyraster) ékelődik. A tölgyállomány mintegy 65-75 éves. Az erdő belsejében csaknem fává növő mogyoró (Coryllus avellana) adja a cserjeszintet, a talajtól sűrűn felfelé törő nyílegyenes hajtásokkal. A ligeterdő szélén különböző cserjefajok alkotják a szegélyzónát (veresgyűrű som, fagyal, kutyabenge, kökény, egybibés galagonya). Az erdő aljzatán a hűvös, nedves, párás mikroklímának köszönhetően, valamint a flórafejlődés maradványaként szubmontán és montán prealpin flóraelemek is találhatók. Ilyen az odvas és ujjas keltike (Corydalis cava et solida), a szagos müge (Asperula odorata), a fehér zászpa (Veratrum album), a tavaszi kankalin (Primula veris).

Az általunk felfedezett harangláb növényföldrajzilag montán-prealpin európai (SOÓ, 1966) vagy európai-mediterrán (SIMON, 1992) faj. E faj nagycserei előfordulása figyelemreméltó, tekintve, hogy hazánkban csak hegyvidéki, dombsági (PAPP, 1991.) előfordulásai ismertek. A növény állományát a felvételezések szerint 42 tő alkotja, melyek közül 12 tő bimbós vagy virágzó fenológiai állapotban volt, az állomány nagyrészén generatív hajtás nem fejlődött. A virágzó egyedek között előfordulhat fehér virágú (1. albiflora) is. A 42 tőből álló harangláb izolátum a keményfa ligeterdő belső, kitisztásodó cserjékkel részben borított részében maradt fenn. Így e növény jelenléte ezen a területen a keményfa ligeterdők flórafejlődésének folyamatába beilleszthető, figyelembe véve a lágyszárú flóra alföldi viszonylatban ritka vagy szokatlan elemeit. A területhez legközelebb eső kisebb

település Nagycsere (3 km), mellett lakott terület, tanya alig található. A harangláb állomány kivadulással történő fennmaradásának valószínűsége mellett nem vethető el az, hogy az izolátumszerű populáció az eredeti állomány reliktum képviselője.

A harangláb jelenleg törvényesen védett, tövenkénti eszmei értéke 10 000 Ft. Az erdőspusztai előfordulása botanikailag és természetvédelmileg így egyaránt figyelemre méltó és a maradvány keményfa ligeterdő biológiai értékét emeli.

IRODALOM

ARADI, CS., DÉVAI, GY., FINTHA, I. 1975. Tanulmányok Haláp élővilágáról I. Déri Múzeum Évkönyve, Debrecen, 13-44.

FINTHA, I. 1975. Debrecen környékének tűnő növényritkaságai és pusztulásuk okai. Déri Múzeum 1974. évi Évkönyve, Debrecen, 5-11.

FINTHA, I. 1986. Értékes természeti tájaink: Az árterek. Természetvédelem 1986/6. Budapest, 26-27.

JUHÁSZ, L. 1981. Növényritkaságok Debrecen környékén, Búvár XXXVI., 5:224-226.

JUHÁSZ, L. 1988. A Debreceni Erdőspuszták. Búvár, XLIII., 8:2-4.

JUHÁSZ, L., VAS, A. 1992. Odulakó madárfajok populációs tulajdonságainak vizsgálata egy keményfa ligeterdőben a Hajdúsági Erdőspusztákon. Déri Múzeum 1992. évi Évkönyve. Debrecen, megjelenés alatt

MAROSI, S. - SZILÁRD, I. (szerk.) 1969. A tiszai Alföld. Akadémiai Kiadó, Budapest, pp 381.

MÓDY, GY. 1981. A debreceni Erdőspuszták története 1945-ig. Erdőspusztai Intézõ Bizottság kiadványa, Debrecen, 1-48.

PAPP, M., ANTAL, M., DÁVID, J., TÖRÖK, T. 1986. A Fényi erdõ vegetációja. Bot. közl. 73, 1-2.:43-48.

PAPP, L. 1991. Korábbi adat a harangláb (Aquilegi vulgaris) isaszegi elõfordulásáról. Calandrella, V/2:56.

PAPP, L. (in LOVAS, M.) 1993. A Hajdúsági Tájvédelmi Körzet: flóra és vegetáció. Debrecen, 27-39.

RAKONCZAI, Z. (szerk.) 1988. Csévharaszttól Bátorligetig. Mezõgazdasági Kiadó, Budapest, pp 389

SIMON, T. 1992. A magyarországi edényes flóra határozója. Harasztok - virágos növények. Tankönyvkiadó, Budapest, pp 892

SOÓ, R. 1964. A magyar flóra és vegetáció rendszertani-növényföldrajzi kézikönyve I. Akadémiai Kiadó, Budapest, pp 590

SOÓ, R. 1966. A magyar flóra és vegetáció rendszertani-növényföldrajzi kézikönyve II. Akadémiai Kiadó, Budapest, pp 688

ENDES MIHÁLY

Az õszi kikerics (Colchium autumnale) a Tiszántúlon (florisztikai, cönológiai, ökológiai viszonyok)

A faj a hazai szakirodalom szerint (SOÓ, 1973.) a Dunántúli- és az Észak-Magyarországi-Középhegységben, valamint a Dunántúli-Dombságon gyakori, míg az Alföldön szórványos (Kisalföld, Dunamenti-Síkság, Drávamenti-Síkság, Felsõ-Tiszavidék), vagy ritka (Nyírség, Tiszántúl). Megjegyzendõ, hogy - dacára 1988-ban publikált adataimnak - még ma is ezek a 20 évvel ezelõtti megállapítások találhatók "hivatalos", naprakész információként.

Növényünket a Crisicum flórajárásában - természetföldrajzi tekintetben a Közép-Tiszavidék és az Észak-Alföldi Hordalékkúp-Síkság egyes kistájain (MAROSI-SOMOGYI, 1990.) - több, eddig nem ismert ponton megtaláltam. Ezek mindegyike a Soó-féle növényföldrajzi Tiszántúlra esik, s vizsgálatuk során nem egy újnak számító megállapítást tehettem.

Adataim

Bonta (Szikszó-Ny, Sajó-Hernád-sík): a Vadász-patak árterén, magas-sás-réten (Caricetum acutiformis-ripariae) sok ezer tõ.

Denár (Füzesabony-K, Hevesi-sík): az Eger-patak egykori árterén, fehértippanos réten (Agrostetum stoloniferae), valamint tölgy-kõris-szil ligeterdõben (Fraxino pannonicae-Ulmetum) sok ezres tömegben.

Nádi-dülõ (Mezõtárkány-ÉNy, Hevesi-sík): ugyancsak az Eger-patak hajdani árterén, szintén ligeterdõben több százas állomány.